

УДК 37.013.43:37.036:398

Аб рэалізацыі прынцыпаў сацыякультурнай дзейнасці ў дзіцячых мастацкіх калектывах фальклорнага кірунку

Цэван І. М.

Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў», Мінск

Адным з актуальных і недастаткова распрацаваных пытанняў сучаснай педагогічнай тэорыі і практыкі з'яўляецца праблема рэалізацыі прынцыпаў сацыякультурнай дзейнасці ў сучасных дзіцячых мастацкіх калектывах фальклорнага кірунку.

Аўтар артыкула засяроджвае ўвагу на сутнасці і спецыфіцы прынцыпу як асноўнага палажэння педагогічнай навукі, а таксама, з улікам практыкі ўстаноў культуры і адукацыі дзяцей і моладзі, за якімі звычайна замацаваны дзіцячыя мастацкія калектывы фальклорнага кірунку, разглядае такія асноўныя віды сацыякультурнай дзейнасці, як вучэбна-мастацкая, выканальніцкая і грамадска-карысная. Таксама аўтар вылучае і абгрунтоўвае асноўныя прынцыпы сацыякультурнай дзейнасці сучасных дзіцячых мастацкіх калектываў фальклорнага кірунку – прыродаадпаведнасці, гуманізму і дэмакратызму, спалучэння этнакультурнага і полікультурнага выхавання, актыўнасці і ініцыятывы, грамадскай значнасці, дыферэнцыраванага падыходу, педагогічнай падтрымкі, добраахвотнасці і агульнадаступнасці, выхавання ў сумеснай дзейнасці, пераемнасці.

Ключавыя словы: дзіцячыя мастацкія калектывы, фальклорны кірунак, сацыякультурная дзейнасць, прынцыпы.

(Искусство и культура. — 2013. — № 1(9). — С. 115-120)

On implementation of the principles of social and cultural activity in children's art groups of folklore trend

Tsevan I. M.

Educational establishment «Belarusian State University of Culture and Arts», Minsk

The issue of implementation of principles of social and cultural activity in modern children's art groups of folklore trend is one of important and insufficiently developed issues of modern pedagogical theory and practice.

The author of the article focuses on the essences and specificity of the principle, as a basic provision of pedagogical science, and also, taking into account practice of cultural and education institutions of children and youth to which children's art groups of folklore direction are usually attached, considers such main types of social and cultural activity as educational and art, performing and socially useful. In addition, the author singles out and proves the basic principles of social and cultural activity of modern children's art collectives of folklore trend. They are principles of nature correspondence, humanity and democratism, combination of ethnocultural and polycultural education, active performance and initiative, social importance, differentiated approach, pedagogical support, voluntariness and general availability, education in joint activity, continuity.

Key words: children's art groups, folklore trend, social and cultural activity, principles.

(Art and Culture. — 2013. — № 1(9). — P. 115-120)

У сістэме ўстаноў культуры і адукацыі нашай краіны дзіцячыя мастацкія калектывы фальклорнага кірунку займаюць значнае месца. Сацыякультурная дзейнасць гэтых калектываў рэалізуецца з улікам пэўных прынцыпаў, у рознай ступені абгрунтаваных і распрацаваных даследчыкамі ў пэўныя гістарычныя перыяды і рэалізаваных на практыцы.

Мэта артыкула – аналіз рэалізацыі прынцыпаў сацыякультурнай дзейнасці сучасных дзіцячых мастацкіх калектываў фальклорнага кірунку.

Прынцып як педагогічная катэгорыя. Даследчыкі М. А. Арыярскі [2], Я. Д. Грыгаровіч [3], А. Дзм. Жаркоў [4], Т. Р. Кісялёва [1], Ю. Дзм. Красільнікаў [1], І. А. Малахава [5], Я. І. Смірнова [6], Б. А. Цітоў [7], В. М. Чыжыкаў [4] і іншыя вывучалі прынцыпы сацыякультурнай дзейнасці. Аднак, у кожнага з навукоўцаў прадстаўлены ўласны іх пералік, і часта прынцыпы не супадаюць або трактуюцца аўтарамі па-рознаму. Акрамя гэтага, прынцыпы сацыякультурнай дзейнасці недастакова грунтоўна разглядаліся ў дачыненні да практыкі менавіта дзіцячых мастацкіх калектываў фальклорнага кірунку.

Прынцып у педагогіцы сацыякультурнай дзейнасці разумеецца як «генеральная ідэя, аб'ектыўная норма, збор галоўных правіл рэалізацыі выхаваўчага назначэння суб'екта або аб'екта» [1, с. 104] або як «найбольш агульнае палажэнне, якое адлюстроўвае аб'ектыўна наяўныя, унутрана абумоўленыя, неабходныя і ўстойлівыя сувязі і адносіны, якія складваюцца падчас стварэння, засваення, захавання і распаўсюджвання каштоўнасцей культуры і прадвызначаюць іх скіраванасць, характар, змест і формы» [2, с. 30].

У агульным сэнсе прынцыпы ўяўляюць сабой фундаментальныя палажэнні, правілы, у якіх адлюстроўваюцца найбольш характэрныя, істотныя рысы і заканамернасці сацыяльна-культурнага працэсу. Яны схільныя да бесперапыннай трансфармацыі, абумоўлены новай сацыякультурнай сітуацыяй, зменамі ў розных галінах жыцця грамадства, а таксама ўсё новымі патрэбнасцямі і інтарэсамі людзей.

Паняцце «сацыякультурная дзейнасць». Нягледзячы на шматлікія пошукі вучоных, сутнасць і спецыфіка паняцця

«сацыяльна-культурная дзейнасць» на сённяшні дзень да канца не вызначаны. Згодна з адным са шматлікіх азначэнняў, на нашу думку, самым грунтоўным, прапанаваным расійскім вучоным М. А. Арыярскім, «сацыяльна-культурная дзейнасць – гэта абумоўленая маральна-інтэлектуальнымі матывамі грамадска мэтазгодная дзейнасць па стварэнні, асваенні, захаванні, распаўсюджванні і далейшым развіцці каштоўнасцей культуры» [2, с. 463].

У азначэнні беларускага даследчыка І. А. Малахавай падкрэсліваецца, што «сацыяльна-культурная дзейнасць – гэта працэс засваення, захавання, стварэння і трансляцыі культурных каштоўнасцей, норм, ідэалаў, абрадаў, звычаяў, уласцівых пэўнай сацыяльнай супольнасці, у ходзе якога вырашаюцца праблемы выхавання, адукацыі, развіцця асобы як суб'екта дзейнасці...» [5, с. 81]. Апошняя думка мае непасрэднае дачыненне да дзейнасці ўстаноў культуры (клубы, дамы культуры і народнай творчасці, канцэртныя ўстановы) і адукацыі дзяцей і моладзі (цэнтры, палатцы, дзіцячыя школы мастацтваў), за якімі звычайна замацаваны дзіцячыя мастацкія калектывы фальклорнага кірунку, і ўказвае на іх шырокія педагогічныя магчымасці, бо дадзеныя ўстановы па сутнасці з'яўляюцца педагогічна арганізаванай прасторай для рэалізацыі патрэбнасцей падростаючага пакалення ў розных відах мастацкай дзейнасці.

Віды сацыякультурнай дзейнасці дзіцячых мастацкіх калектываў фальклорнага кірунку. У сувязі з тэндэнцыяй да пашырэння ў сучаснай навуцы і практыцы сацыяльна-культурнай сферы сацыяльна-культурная дзейнасць дзіцячага мастацкага калектыву фальклорнага кірунку, на нашу думку, уключае ў сваю структуру вучэбна-мастацкую, выканальніцкую і грамадска-карысную дзейнасць.

Вучэбна-мастацкая дзейнасць – адзін з асноўных відаў практычнай дзейнасці дзіцячага калектыву, накіраваных на засваенне ведаў, набыццё ўменняў і навыкаў, а таксама выкарыстанне іх у практыцы. Такая дзейнасць прадугледжвае, у першую чаргу, правядзенне рэпетыцый, дзе адбываецца непасрэднае набыццё спецыяльных вакальна-харавых, інструментальных, танцавальных і іншых ведаў, уменняў,

навыкаў. Звычайна выкарыстоўваюцца наступныя формы работы з матэрыялам: сумеснае, калектыўнае выкананне музычнага (фальклорнага) твора (разбор вачальна-харавага або інструментальнага твора, яго развучванне, замацаванне і паўтор), праслухоўванне твора ў «жывым» выкананні кіраўніка, або носьбітаў мясцовай традыцыі, або з аўдыязапісаў, а таксама прагляд відэаматэрыялаў вывучаемага твора (або падобных да яго твораў пэўнага рэгіёна, падобнай манеры выканання, характару).

У мастацкай дзейнасці можна вылучыць два асноўныя віды яе праяўлення. У працэсе мастацкай дзейнасці змяняецца, ператвараецца асоба суб'екта; пазнавальны, камунікатыўны, каштоўнасарыентацыйны і пераўтваральны аспекты мастацкай дзейнасці маюць асаблівую значнасць для ўдзельніка дзейнасці або групы, падчас работы над мастацкім творам змяняецца ўнутраны свет яго ўдзельнікаў. Таксама ў выніку мастацкай дзейнасці ствараюцца непасрэдна творы мастацтва – маляўнічыя палотны, спектаклі, канцэртныя праграмы, фільмы і г. д. Гэтыя прадукты мастацкай працы не ёсць самамэта мастацкага працэсу, яны – пэўнае праяўленне творчай асобай мастацкага ўспрымання свету, па-за якім любы канчатковы вынік працы не існуе як мастацкі. Такім чынам, дзіцячая мастацкая дзейнасць стварае два віды каштоўнасцей: развівае асобу ўдзельніка, «вяртаючы» яго грамадству ў новай якасці, і разам з тым вынікам дзейнасці гэтай асобы становяцца прадукты мастацкай работы.

Выканальніцкая дзейнасць фальклорнага калектыву прадугледжвае актыўны ўдзел дзяцей у канцэртах, фестывалях, конкурсах, аглядах, шэсцях, фэстах, канцэртах-хэпенінгах і іншых мерапрыемствах, дзе калектывам ажыццяўляецца сцэнічнае ўвасабленне фальклорных твораў (песні, найгрыша, танца, казкі і інш.). Канцэртныя праграмы могуць быць як тэматычнымі – прысвечанымі пэўнаму дзейству, святу, абраду, так і зборнымі, з творами рознай тэматыкі. Выканальніцкая дзейнасць калектыву з'яўляецца своеасаблівым вынікам доўгай і руплівай вучэбна-мастацкай творчай работы.

Грамадска-карысная дзейнасць дзіцячага фальклорнага калектыву прадугледжвае ўцягванне яго ўдзельнікаў у грамадска

значныя справы, фарміраванне станоўчых адносін да гэтых спраў і актыўны ўдзел у іх. Гэта могуць быць афармленне кутка калектыву, дзе збіраюцца і захоўваюцца афішы, фатаграфіі, падарункі; стварэнне дэкарацый да свята, рэквізіту, касцюмаў; збор фальклорна-этнаграфічных матэрыялаў і іншыя мерапрыемствы, не звязаныя непасрэдна з вучэбна-мастацкай і выканальніцкай дзейнасцю.

Мы лічым правільным вылучыць наступныя прыныцы сацыякультурнай дзейнасці, якія рэалізуюцца ў практыцы дзіцячых мастацкіх калектываў фальклорнага кірунку.

Прынцып прыродаадпаведнасці. Дадзены прынцып, як адзін з асноўных, абумоўлены фактарамі натуральнага, прыроднага развіцця чалавека.

Ва ўмовах мастацкага калектыву ўлік узроставых і індывідуальных асаблівасцей дыктуе падбор пэўных сродкаў, формаў і метадаў работы, а таксама размеркаванне роляў і функцый паміж дзецьмі. Арыентацыя на асаблівасці кожнага ўдзельніка фальклорнага калектыву, яго мастацкія, інтэлектуальныя здольнасці, рысы характару, інтарэсы, патрэбнасці патрабуе ад кіраўніка пэўных намаганняў і высокага ўзроўню кваліфікацыі. Канкрэтны вучань са сваёй унікальнасцю і непаўторнасцю патрабуе дыферэнцыраванага выхаваўчага ўздзеяння, апоры на станоўчае ў дзіцяці, на моцныя бакі яго асобы.

Прынцып гуманізму і дэмакратызму. У мастацкім калектыве прынцып гуманізму і дэмакратызму рэалізуецца шляхам прызнання каштоўнасці чалавека як асобы, яго права на свабоду, шчасце, развіццё і праяўленне сваіх здольнасцей. Гуманізм прад'яўляе грамадству і асобным яго прадстаўнікам высокія патрабаванні годнага стаўлення да чалавека, прызнання яго самай высокай каштоўнасцю на зямлі. Прынцып гуманізму ў мастацкім калектыве заснаваны на выхаванні на этнічных, агульнанацыянальных і агульначалавечых каштоўнасцях. У мастацкім калектыве ён рэалізуецца шляхам дастойных адносін да ўсіх дзяцей, незалежна ад таго, у якім фізічным, матэрыяльным, сацыяльным становішчы яны знаходзяцца; шляхам прызнання права ўдзельніка калектыву быць

самім сабой і права на паважлівае да сябе стаўленне; разумення міласэрнасці, дабрыні як першай ступені гуманізму.

Прынцып спалучэння этнакультурнага і полікультурнага выхавання. Дадзены выхаваўчы прынцып вельмі важны ў дзейнасці калектыву фальклорнага кірунку. Толькі засвоіўшы культурныя ўзоры і нормы свайго этнасу, можна зразумець і «прыняць» каштоўнасці іншых народаў свету і тым самым больш глыбока ўсвядоміць свае. Сапраўды, «апора на этнакультурную аснову, гэта значыць прыманне за аснову роднага, ідэнтычнага ўнутранага прыродзе асобы ў адпаведнасці з нацыянальнай прыналежнасцю, дае кожнай асобе магчымасць перайці (ідучы ад блізкага да далёкага, ад простага да складанага) да разумення агульначалавечага і ў перспектыве інтэгравацца ў сусветную цывілізацыю і культуру» [8, с. 9].

Прынцып актыўнасці і ініцыятывы. На гэты прынцып, як адзін з асноўных, указвалі вучоныя М. А. Арыярскі [2], А. Дзм. Жаркоў [3], В. В. Пярвушына [9], В. М. Чыжыкаў [4] і іншыя. У мастацкім калектыве маецца магчымасць рэалізаваць уласную патрэбнасць у самавыяўленні і самасцвярджэнні, пашырыць дыяпазон сваіх сацыяльных роляў і сувязяў з грамадствам, праявіць сябе як асобу з розных бакоў і ў розных грамадска-творчых якасцях. Гэты прынцып засноўваецца на творчай актыўнасці, апоры на свядомасць і актыўнасць удзельнікаў, на іх зацікаўленасць і захопленасць.

Прынцып грамадскай значнасці. У сацыякультурнай дзейнасці мастацкага калектыву фальклорнага кірунку ён рэалізуецца найбольш шырока. У работах даследчыкаў па дадзеным пытанні (А. С. Кавальчук [10] і Б. А. Цітова [7]) справядліва адзначаецца, што гэты прынцып служыць выражэннем сувязі ўдзельніка дзіцячага калектыву з жыццём свайго вёскі, горада, краіны і ўсёй планеты.

Важна ўсведамляць сацыякультурную дзейнасць мастацкага калектыву фальклорнага кірунку па асваенні, стварэнні і распаўсюджванні каштоўнасцей нацыянальнай культуры як вельмі значную і карысную для грамадства. Дзякуючы ёй адбываецца ўключэнне дзіцяці ў грамадскую практыку, паколькі багацце творчых сіл індывіда залежыць ад усебаковага і поўнага праяўлення

гэтых сіл у жыцці грамадства. Адбываецца працэс арганічнага пераўтварэння чалавека ў грамадскую істоту, у актыўную і творчую асобу, якая жыла б поўным жыццём у згодзе з самой сабой, калектывам і грамадствам.

Прынцып дыферэнцыраванага падыходу. На прынцып дыферэнцыраванага падыходу да розных сацыяльна-дэмаграфічных груп указвалі А. Дзм. Жаркоў [4], В. В. Пярвушына [9], В. М. Чыжыкаў [4], Б. А. Цітоў [7] і іншыя вучоныя.

Такі падыход прадугледжвае ўлік індывідуальных інтарэсаў, патрэбнасцей, здольнасцей дзяцей і падлеткаў, а таксама рэалізацыю іх творчага патэнцыялу падчас арганізацыі вучэбна-мастацкай, выканальніцкай і грамадска-карыснай дзейнасці ў мастацкім калектыве. Такі падыход на практыцы забяспечвае камфортны стан кожнага ўдзельніка ў прыватнасці і калектыву ў цэлым шляхам стварэння ў апошнім станоўчага маральна-псіхалагічнага клімату.

Вельмі важна пры арганізацыі дзейнасці калектыву ўлічваць узроставыя асаблівасці аўдыторыі. Так, напрыклад, галоўная спецыфіка падлеткавага ўзросту – імкненне да даросласці, якое выяўляецца ў калектывных адносінах з дарослымі і аднагодкамі. Адбываецца паступовае ўваходжанне ў групу аднагодкаў, якая выступае крыніцай норм, паводзін і атрымання пэўнага сацыяльнага статусу. Акрамя гэтага, вядучай для падлеткаў з'яўляецца менавіта грамадска-карысная дзейнасць.

Прынцып педагогічнай падтрымкі. Ён звязаны з разуменнем аматарскай мастацкай дзейнасці як дзейнасці абавязкова педагогічна арганізаванай і кіруемай у прастору ўстаноў культуры і адукацыі. Гэта абумоўлена не толькі функцыянаваннем калектыву як займальнага асяроддзя, але і як сродку развіцця і фарміравання асобы. Педагогічная падтрымка ў рабоце з дзецьмі характарызуецца абавязковым спалучэннем сістэматычнасці і мэтанакіраванасці, бесперапыннасці і паслядоўнасці, індывідуальна-асобаснага і калектывнага ўзаемадзеяння. Мы згодны з думкай Я. І. Смірновай аб тым, што педагогічныя мэты не павінны быць занадта аголенымі, таму што ўдзельнік аматарскай мастацкай дзейнасці прыходзіць у калектыв не для

вихавання, а, у першую чаргу, для задавальнення сваіх мастацка-эстэтычных запытаў. Пры гэтым выхаваўчая работа не становіцца чымсьці дадатковым, што прыкладаецца да мастацкіх заняткаў. Сама мастацкая дзейнасць арганізуецца як выхаваўчы працэс, з'яўляецца сродкам і формай педагогічнага працэсу [6, с. 250].

Акрамя гэтага, важна выкарыстанне вядучых ідэй педагогікі супрацоўніцтва (адзінства мэт педагога і вихаванца, павага, разуменне і выкарыстанне біягенетычных і псіхалагічных асаблівасцей удзельнікаў калектыву, апора на прадуктыўную матывацыю дзейнасці, выкарыстанне сучасных метадаў выкладання) і якасць узаемадзеяння кіраўніка калектыву з удзельнікамі (дэмакратычны, дыялогавы і творчы стыль зносін, узаемадзеянне, саўдзел).

Прынцып добраахвотнасці і агульнадаступнасці. Некаторыя навуковыя палажэнні адносна прынцыпу добраахвотнасці і агульнадаступнасці можна знайсці ў работах М. А. Арыярскага [2], А. Дзм. Жаркова [4], А. С. Кавальчук [10], В. В. Пярвушынай [9], Я. І. Смірновай [6], Б. А. Цітова [7], В. М. Чыжыкава [4] і іншых.

Для дзейнасці мастацкіх калектываў ён найбольш важны ў сувязі з магчымасцю ўключэння ўсіх без выключэння дзяцей да мастацкай дзейнасці з улікам іх патрэбнасцей і інтарэсаў. Прынцып добраахвотнасці і агульнадаступнасці адлюстроўвае магчымасць свабоднага выбару заняткаў з усёй разнастайнасці відаў і форм дзейнасці, прапанованых сацыяльна-культурнымі ўстановамі. Мастацкая дзейнасць, яе від, узровень і змест адлюстроўвае духоўнае развіццё асобы. У гэтым яе каштоўнасць і значнасць.

Прынцып вихавання ў сумеснай дзейнасці. Прынцып традыцыйнага вихавання ў працы ў сучасных умовах мастацкага калектыву трансфармаваўся ў прынцып вихавання ў сумеснай сацыяльна-культурнай дзейнасці і вихавання станоўчых адносінаў да працы. Тут важны і станоўчы прыклад кіраўніка, і ўключэнне ўсіх дзяцей у сумесную дзейнасць, і дысцыплінаванасць, і вихаванне любові да працы.

Выкананне канцэртных нумароў, упрыгожванне сцэны, выраб і аздабленне сваімі рукамі касцюмаў, рэквізіту, шумавых

інструментаў і іншых рэчаў – усё гэта адначасова і працэс стварэння пэўнага мастацкага прадукта, і сапраўдны сродак далучэння дзяцей да дзейнасці па авалоданні, захаванні, стварэнні і распаўсюджванні каштоўнасцей нацыянальнай культуры.

Прынцып пераемнасці. У мастацкай дзейнасці калектываў фальклорнага кірунку прынцып пераемнасці найбольш значны. Работа з фальклорным матэрыялам прадугледжвае засваенне дзецьмі выпрацаваных на працягу стагоддзяў шматлікімі пакаленнямі маральна-этычных норм жыцця, духоўных каштоўнасцей, традыцый, сапраўдных узораў культурнай спадчыны. На нашу думку, гэты прынцып павінен быць пакладзены ў аснову дзейнасці ўсіх мастацкіх калектываў фальклорнага кірунку. Толькі тады можна гаварыць аб перадачы назіранага стагоддзямі сацыяльнага і культурнага каштоўнага вопыту.

Прынцып пераемнасці заключаецца ў выкарыстанні мастацкіх і маральных каштоўнасцей пакаленняў, у падтрымцы традыцый і перадачы вопыту. Г. П. Арлова справядліва разумее гэты прынцып як узаемасувязь і ўзаемазалежнасць педагогічных ідэй і выхаваўчага вопыту, выпрацаваных народам на працягу шматвяковай гісторыі, з выкарыстаннем тэорыі і практыкі, навуковай педагогікі. З улікам гістарычнай перспектывы задача навуковай педагогікі – выкарыстаць народную мудрасць у інтарэсах вырашэння надзённых педагогічных праблем [8, с. 6–7].

Сапраўды, традыцыйная культура, як камунікацыйная з'ява, забяспечвае духоўную сувязь паміж пакаленнямі, арганізуе ўзаемадзеянне сістэмы «прырода-соцыум-чалавек». Такім чынам, першапачаткова з'яўляючыся актыўным «удзельнікам» інфармацыйнага працэсу, традыцыйная культура выконвае функцыю генетычнага механізму, які захоўвае інфармацыю пра гісторыю, этапы фарміравання грамадства, умовы жыцця і дзейнасці, этнічны патэнцыял.

Прынцып пераемнасці ў фальклорным калектыве найбольш актыўна рэалізуецца ў час дзейнасці па адраджэнні народных традыцый, у зборы, вывучэнні і прапагандзе музычнага фальклору і вусна-паэтычнай народнай творчасці ад носьбітаў трады-

цый. Таксама важным з'яўляецца ўключэнне бацькоў, родных і знаёмых у мастацкае жыццё калектыву праз разнастайныя вучэбна-мастацкія, канцэртныя і грамадска-карысныя мерапрыемствы.

Заклучэнне. Такім чынам, можна вылучыць наступныя асноўныя прынцыпы, якія рэалізуюцца ў розных відах сацыякультурнай дзейнасці сучасных дзіцячых мастацкіх калектываў фальклорнага кірунку – вучэбна-мастацкай, выканальніцкай і грамадска-карыснай. Гэта прынцыпы прыродаадпаведнасці, гуманізму і дэмакратызму, актыўнасці і ініцыятывы, спалучэння этнакультурнага і полікультурнага выхавання, грамадскай значнасці, дыферэнцыраванага падыходу, педагагічнай падтрымкі, добраахвотнасці і агульнадаступнасці, выхавання ў сумеснай дзейнасці, пераёмнасці.

ЛІТАРАТУРА

1. Киселева, Т. Г. Социально-культурная деятельность: учебник / Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильников. – М.: МГУКИ, 2004. – 539 с.
2. Ариарский, М. А. Прикладная культурология / М. А. Ариарский. – СПбГУКИ, Ассоц. музеев России. – 2-е изд., испр. и доп. – СПб.: Эго, 2001. – 287 с.

3. Грыгаровіч, Я. Д. Фарміраванне эстэтычнай накіраванасці студэнтаў у працэсе падрыхтоўкі да прафесійнай сацыякультурнай дзейнасці: аўтарэф. дыс. ... д-ра пед. навук: 13.00.05; 13.00.08 / Я. Д. Грыгаровіч; Бел. дзярж. ун-т культуры. – Мінск, 2002. – 43 с.

4. Жарков, А. Д. Культурно-досуговая деятельность: учебник / А. Д. Жарков, В. М. Чижиков. – М.: МГУК, 1998. – 461 с.

5. Малахова, И. А. Развитие креативности школьников в процессе любительской художественной деятельности: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / И. А. Малахова; Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка. – Минск, 2011. – 319 с.

6. Смирнова, Е. И. Клубная художественная самодеятельность // Клубоведение: учеб. пособие для ин-тов культуры, искусств и фак. культ.-просвет. работы пед. ин-тов / под ред. С. Н. Иконниковой и В. И. Чепелева. – М.: Просвещение, 1980. – С. 239–264.

7. Титов, Б. А. Организация и методика работы детского самодеятельного объединения / Б. А. Титов. – Л.: ЛГИК, 1991. – 72 с.

8. Арлова, Г. П. Народная педагогика як сродак выхавання вучняў: дапам. для педагогаў агульнаадукац. устаноў і ўстаноў пазашк. выхавання і навучання / Г. П. Арлова. – Мінск: Нац. ін-т адукацыі, 2009. – 144 с.

9. Первушина, О. В. Социально-культурная деятельность (теоретические основы): учеб. пособие для студентов дневного и заочного отделений по специальности 053100 «Социально-культурная деятельность» / О. В. Первушина. – Барнаул: АГИИК, 2002. – 96 с.

10. Ковальчук А. С. Социально-культурная деятельность: учеб. пособие / А. С. Ковальчук. – 2-е изд. – Орел, 2000. – 171 с.

Паступіў у рэдакцыю 23.11.2012 г.